

Comparative Study between Women's Clothing in North of Iran (Gilan) and North of India (Rajasthan)

Parvaneh Ghasemian Dastjerdi¹

1. Assistant professor of Science and Culture University, Tehran, Iran, Email: ghasemian@usc.ac.ir

Article history: Received 07 June 2018;

Received in revised form 12 February 2022;

Accepted 14 February 2022

Abstract

Over the centuries, Iranians' clothing, which consists of different parts, has attracted the attention of the world. Indian clothing also has an irrefutable variety and beauty. Between the fifteenth and eighteenth centuries, various groups including scholars, artists, Sufis, and merchants from Iran came to India and brought about positive developments in various fields including the spread of science, culture, and art. Among Iranians who joined India in a group, Gilani immigrants were appointed to key posts. The research has tried to address only one region in each country that has long-standing garments and features of proximity to ancient women's apparel. Also, by studying clothing and then identifying common elements between Gilani and Rajasthani garments during the fifteenth and eighteenth common garments of centuries, these two regions has been analyzed. The present study is a descriptive-analytic study of the women of Gilan and women in Rajasthan. The Information obtained shows that there are many similarities in their garments including clothing and clothing accessories. One of the main reasons is the presence of Iranians, especially Gilani people in the Indian court, and the spread of Iranian culture in those centuries.

Keywords: Iran, India, Gilan, Rajasthan, Women's clothing

1. Introduction

Throughout several periods of history, Iran has witnessed the migration of various segments of the population to neighboring lands especially India. Sometimes these migrations were due to their dissatisfaction with life in Iran and sometimes in the hope of achieving a better life in India. Jaberi Nasab in his article "Iranian Immigration to India" divides different groups of immigrants to India into three groups:

- 1- The first group were scholars and writers, scientists who, due to the prevailing atmosphere of oppression or due to religious differences in Iran and the reputation of relative free thinking in India, endured the suffering of emigration and left for that land.
- 2- The second group were mystics and Sufis who were fascinated by the philosophical and intellectual elements, which invited them to the mysterious world of India, or some others who were exiled to Islam due to their inclination towards the kings of India. They migrated to India.
- 3- The third group were those who migrated to this land out of greed for status and position, and some of them gained high positions in the court and, consequently, great wealth. "(Jaberi Nasab, 2009: 31)

During the Safavid period, the land of Gilan suffered many problems. With the arrest and imprisonment of Khan Ahmad Gilani, many people were forced to find a way to the Muslim and Persian-speaking kings of India, who warmly welcomed the Persian-speaking elites, especially the Iranians. (Jafarpour Bijarineh, 1396: 48). This research is an attempt to address the question that if Iranians, in addition to spreading science, culture, art and religion, have also spread the type of clothing and clothing habits?

1.1. Research methodology

This research has been done by descriptive-analytical method. The theoretical foundations of the research have been done by studying library documents and traveling to Gilan and India for face-to-face observation by the researcher. Presentation of tables and division of clothing sections for their analysis is the basis of the main method of this research.

2. Discussion

In this part of the article, considering that Ghasemabadi's dress, among other Gilani clothes, has originality in form, color and complete components and is a sign of Gilani's beautiful dress, as well as Rajasthan women's dress, which has similar characteristics; it is discussed and analyzed as sample studies.

Considering that the main components of Ghasemabadi and Rajasthani women's clothing have common and significant points in the areas of headgear, shirts and skirts, these three parts of clothing are compared. Although women often wear pants in both areas, it is not possible to make an accurate assessment because there are not enough resources to see the pants due to being under the skirt, and vests, shoes and slippers are of little use to Rajasthani women. therefore, they were not compared.

Head covering-

The head covering of Gilan women, compared to Rajasthan women, includes a small hat that is worn under a long white scarf. This hat is decorated with a variety of sequins and stitches. (Figure 14). The women of Rajasthan do not wear hats under their long scarves. The probable reason could be hot and humid weather. Of course, in areas like Talesh, women do not wear hats.

Shirt

In Gilan, women wear short shirts and long sleeves. According to historical evidence, this shirt has not changed much over the centuries. The forearms and wrists are usually decorated with colored and gold fasteners. (Figure 16) In Rajasthan, women wear a shirt or blouse that is short to the waist or higher, with short sleeves, usually up to the elbow or shorter. This shirt has no collar and is sometimes bare from the back to the waist. It can be said that weather conditions as well as religion have caused changes in the length of the shirt and its sleeves in Gilan.

skirt

As can be seen in the pictures obtained from the clothes in Gilan, the women wore long and pleated skirts that are still used in the same way. At the bottom of the skirt, colored ribbons and ribbons are sewn regularly and beautifully. (Picture 18) Rajasthan women also wear skirts like Gilani women. The skirt is up to the ankle. The embellishments on the skirt are similar to the skirts used by Gilani women in Qasemabad, Amlash, and Rudsar.

3. Conclusion

There are many similarities in Iranian and Indian women's clothing. The diversity of Iranian and Indian women's clothing in different regions has led to the fact that only one region in each country has a long history in terms of clothing and features that are close to the clothing of ancient women. In this study, an attempt was made to compare the similarities and differences between the clothing of women in northern Iran in the Gilan region and women in northern India in the Rajasthan region. Since this research required the history of clothing in both regions, the ancient women's clothing in the two regions was examined. Looking at the historical background of clothing in the two countries, the evidence proves that in ancient Iran, women always wore long, with wide and pleated skirts and headbands and scarves. While Rajasthani women's clothing in ancient times and before the arrival of Iranians in India, there were many differences with Indian women's clothing after the migration of Iranians to that land. By comparing important parts of Rajasthani and Gilani women's clothing in the mentioned centuries, this clothing, which included headbands, shirts and skirts, shows that the type of clothing, even the decorations of clothes and skirts are very similar, so that the bottom embroidery of Gilani women's skirts from Features of women's skirts in this region can also be found in Rajasthan women's skirts. What distinguishes this dress is one of the hats of Gilani women in areas such as Qasemabad, Rudsar, Amlash and several other cities and villages of Gilan which is not found among Rajasthani women although Gilani women in the Talesh region wear hats, and they are more similar to Rajasthani women. Another difference in Gilani women's shirts is that they have longer sleeves up to the wrists and a more closed collar than Rajasthani women's shirts. Regarding other parts of clothing

such as shoes and pants that were not examined, it can be noted that Rajasthani women mostly did not wear shoes, and pants were not found in historical documents, so they were not investigated in this study.

4. References

- Alkazi, Roshan. (1983). **Ancient Indian costume**, Art Heritage.
- Biswas, Ashok. (2017). **Indian Costumes**, Division ministry of information and broadcasting.
- Boulanger, Chantal. (1997). **Saris: An Illustrated Guide to the Indian Art of Draping**, Shakti Press International, New York.
- Chitsaz, Mohammad Reza. (2000). **History of Iranian clothing, from the beginning of Islam to the Mongol invasion**, Tehran, Samat Publications.
- Jaberi Nasab, Narges. (2009). Iranian Migration to India, **Quarterly Journal of Subcontinental Studies**, 1(1).
- Jafarpour Bijariyeh, Jalal., Tahmasebi, Sasan. (2017). Introduction and Identification of Gilani Immigrants in India, Relying on the Deccan, **Subcontinent Studies**, 9(31).
- Kalman, Bobbie. (2009). **India: The Culture**. Crabtree Publishing Company.
- Mushirpour, Mir Mohammad. (1966). **History of clothing evolution in Iran from the beginning to Islam**, Mashhad, Zavar va Pesaran Publications.
- Nourizadeh, Somayeh., Talebpour, Farideh. (2015). **A Comparative Study of Rudozi Patterns of Hormozgan and Indian Women's Clothing**, 7(24).
- Rahnamaei, Soheila. (2014). **local clothes, a symbol of culture and national identity (Case study, Gilan province)**, Tourism Conference, Income and Opportunity.
- Samiei Gilani, Ahmad. (2013). **Gilani immigrating to the Indian court, special issue of the Academy (subcontinent)**, 1(1).
- Talebpour, Farideh., Taghdasnejad, Zahra. (2015). A Comparative Study of Iranian and Kashmir Shawl Patterns, **Subcontinent Studies**, 7(22).
- Tarlo, Emma. (1996). **Clothing Matters: Dress and Identity in India**. Hurst.
- Ziapour, Jalil. (1968). **Iranian women's clothing from the earliest times to the beginning of the Pahlavi Empire**, Tehran, Ministry of Culture and Arts Publications.
- www.indiavivid.org/Rajasthan-clothing-styles
- [www.Satyam-shivam-sundaram.org/ Indian clothes](http://www.Satyam-shivam-sundaram.org/Indian%20clothes)
- www.Teeteel.ir/costume-history-ghasemabad

Cite this article Ghasemian Dastjerdi, Parvaneh. (2024). Comparative Study between Women's Clothing in North of Iran (Gilan) and North of India (Rajasthan). *Journal of Subcontinent Researches*, 15(45), 155-168. DOI: [10.22111/jsr.2022.25521.1787](https://doi.org/10.22111/jsr.2022.25521.1787)

مطالعه تطبیقی پوشاک زنان شمال ایران (گیلان) و شمال هند (راجستان)

پروانه قاسمیان دستجردی^۱

۱. استادیار گروه هنر و معماری دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران، ایمیل: ghasemian@usc.ac.ir

چکیده

در طول قرن‌ها، پوشاک ایرانیان نظر جهانیان را به خود جلب کرده است و از سویی دیگر پوشاک هندیان نیز با خصوصیتی مشابه، دارای تنوع و زیبایی انکارناپذیری است. در طول قرن‌های متمادی گروه‌های مختلفی از جمله علما، دانشمندان، هنرمندان، صوفیان و تجار از ایران راهی هند و باعث تحولات مثبتی در زمینه‌های مختلف اعم از اشاعه علم، فرهنگ و هنر در آن دیار شدند. از جمله ایرانیانی که به صورت گروهی وارد هند شدند، می‌توان به مهاجران گیلانی اشاره کرد که در پست‌های مهم و کلیدی منصوب شدند. این تحقیق به منظور دستیابی به این پرسش که ایرانیان علاوه بر اشاعه علم و فرهنگ و هنر و مذهب، نوع پوشاک و عادات پوشش خود را نیز اشاعه داده‌اند؟ صورت گرفته است. پژوهش حاضر از نوع بنیادی است که به روش توصیفی-تحلیلی به مطالعه پوشاک باستانی و سپس شناسایی عناصر مشترک بین پوشاک گیلانیان و راجستانیان پرداخته است. اطلاعات به دست آمده نشان می‌دهد که مشترکات زیادی در پوشاک و تزئینات لباس آنان وجود دارد که یکی از دلایل مهم این مشترکات، پس از حضور ایرانیان، مخصوصاً گیلانیان در دربار هند و اشاعه فرهنگ ایرانی به ظهور رسیده است.

واژه‌های کلیدی: ایران، هند، گیلان، راجستان، پوشاک زنان

۱- مقدمه

در طی چندین دوره از تاریخ، ایران شاهد مهاجرت اقشار مختلفی از مردم به سرزمین‌های همسایه، مخصوصاً هند بوده است. در کتاب‌ها و مقالات بی‌شماری عوامل تأثیرگذار بر مهاجرت ایرانیان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. گاهی این مهاجرت‌ها ناشی از نارضایتی آنان از زندگی در ایران و گاهی به امید دست یافتن به زندگی بهتر در هند بوده است. جابری‌نسب در مقاله مهاجرت ایرانیان به هند گروه‌های مختلف مهاجران به هند را به سه گروه تقسیم می‌کند، ۱- دسته نخست اهل علم و قلم بودند، دانشمندانی که به سبب جو اختناق حاکم یا به سبب اختلافات مذهبی موجود در سرزمین ایران و شهرت آزاداندیشی نسبی در دیار هند، رنج هجرت را به جان خریدند و راهی آن سرزمین شدند.

۲- گروه دوم، عرفا و صوفیان شیفته‌ای بودند که عناصر فلسفی و فکری، آن‌ها را به دنیای اسرارآمیز، پر رمز و راز هند دعوت کرد یا برخی دیگر که به واسطه گرایش دربارهای سلاطین هند به اسلام جلای وطن کردند و به سرزمین هند مهاجرت کردند.

۳- دسته سوم کسانی بودند که به طمع جاه و مقام به این دیار کوچ کردند و برخی از اینان به مقامات بالای دربار و به دنبال آن به ثروت سرشاری نیز دست یافتند (جابری‌نسب، ۱۳۸۸: ۳۱).

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۵، شماره ۴۵، ۱۴۰۲، صص ۱۵۵-۱۶۸.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۷

استناد: قاسمیان دستجردی، پروانه. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی پوشاک زنان شمال ایران (گیلان) و شمال هند (راجستان). مطالعات شبه‌قاره، ۱۵(۴۵)،

۱۵۵-۱۶۸.

DOI: [10.22111/jsr.2022.25521.1787](https://doi.org/10.22111/jsr.2022.25521.1787)

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© نویسندگان

ایرانیان بر خلاف انگلیس‌ها که در دوران استعمار به هند قدم نهادند، برای استعمار یا غارت هند و نابودکردن فرهنگ شبه‌قاره به آنجا نرفتند. آنان در همهٔ شئون دینی، معنوی، علمی، فلسفی، فرهنگی و هنری به تمدن هند غنا بخشیدند. بخش مهمی که به جلوهٔ حضور ایرانیان در هند مربوط می‌شود، شعر و ادب، دین و مذهب، عرفان و تصوف، علم، معماری، نقاشی، خوشنویسی و موسیقی است (سمیعی گیلانی، ۱۳۹۲: ۲۶). در دورهٔ صفوی و در زمان حکومت شاه طهماسب و شاه عباس اول به دلیل دخالت‌های مختلف حکومت و نارضایتی مردم، مهاجرت‌های دسته‌جمعی به هند صورت می‌گیرد. در این دوران، سرزمین گیلان دچار مشکلات بسیاری شد، با دستگیری و زندانی شدن خان احمد گیلانی، به‌عنوان مردی ادیب و عالم که دربار وی همیشه پذیرای تعداد زیادی از علما، شعرا و هنرمندان بود، شرایط اجتماعی و فرهنگی گیلان به‌گونه‌ای شد که علمای تحت حمایت وی با ازدست‌دادن حامی خود، مجبور شدند راهی دربارهای پادشاهان مسلمان و فارسی‌زبان هند که از نخبگان فارسی‌زبان به‌خصوص ایرانیان به گرمی استقبال می‌کردند، شوند (جعفرپور بیجارینه، ۱۳۹۶: ۴۸). حضور بعضی از این مهاجران در رده‌های بالای حکومتی سبب شد شاهان هندی دیگر افراد مهاجر گیلانی را نیز در پست‌های کلیدی منصوب کنند و حتی زمینهٔ جذب گروه‌های مهاجر بیشتری از گیلان به سوی هند فراهم شود (همان: ۴۹). این مهاجران به امید یافتن محلی امن و پناهگاهی مطمئن برای عرضهٔ هنر و علم خود یا دست‌یافتن به زندگی بهتر از گیلان راهی دیار هند شدند. از جانب دیگر حضور فردی همچون محمود گاوان به‌عنوان وزیر عالم و دانشمند گیلانی در دربار بهمنیان و علاقهٔ وی در استفاده از ایرانیان به‌خصوص گیلانیان در دستگاه‌های حکومتی، زمینهٔ مهاجرت تعداد دیگری از نخبگان گیلانی به سرزمین هند را فراهم آورد (همان: ۵۴).

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

در فاصلهٔ زمانی قرن پانزدهم تا هفدهم میلادی به‌دلیل مسائل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، گروه‌های مختلفی از جمله علما، دانشمندان، هنرمندان و صوفیان از ایران راهی هند شدند. گیلانیان از جمله مردمانی بودند که به‌صورت گروهی و در مراحل متعدد به هند رفته و دارای مقام و منزلت در دربار هند شدند. این مهاجران که در ایران نیز دارای مشاغل مهمی نظیر سپهسالاری، صدراعظمی، سپاهی و سیاستمدار بودند؛ غالباً باعث تحولاتی مثبت در زمینه‌های مختلف اعم از اشاعهٔ علم، مذهب، فرهنگ و هنر ایرانی در هند شدند. با توجه به اینکه مهاجران به‌صورت گروهی و همراه با خانواده کوچ کردند، همچنین در دربار هند مشغول به کار شدند؛ این پرسش مطرح می‌شود که علاوه بر اشاعهٔ علم و فرهنگ و هنر و مذهب، آیا نوع پوشاک و عادات پوشش خود را نیز اشاعه داده‌اند؟ با توجه به اینکه در پژوهش‌های پیشین موردی در این زمینه یافت نشد، تحقیق حاضر تلاش دارد با بررسی پوشاک مردمان گیلان و هند در دوران پیش از قرن پانزدهم میلادی و پس از آن به تحلیل تغییرات پیش‌آمده در نوع پوشاک این دو سرزمین بپردازد. در این راستا پاسخ به سؤالات زیر مورد نظر خواهد بود:

۱- نوع پوشاک هندیان قبل از مهاجرت گیلانیان به هند دارای چه ویژگی‌هایی بوده است؟

۲- تا چه میزان پوشاک هندیان پس از استقرار گیلانیان در هند، متأثر از پوشاک آنان بوده است؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

مهاجرت‌های دسته‌جمعی ایرانیان به‌خصوص گیلانیان در دوران صفوی به‌دلیل تحت فشار قرارگرفتن یا مسائل فرهنگی و اقتصادی، موجب رشد فرهنگ و هنر ایرانی در هند شد. نفوذ ایرانیان در دربار هند و قرارگرفتن در رده‌های بالای حکومتی و پست‌های کلیدی، عامل مهمی برای عرضهٔ علم و فرهنگ و هنر ایرانی در بین هندیان شد. تحقیقات بی‌شماری در زمینهٔ اشاعهٔ فرهنگ، مذهب و تصوف و همچنین موسیقی و شعر و خوشنویسی ایران در دورهٔ زمانی صفوی و گورکانیان به عمل آمده است، اما موردی در خصوص مشترکات لباس و پوشاک ایرانی و هندی آن دوران توسط محقق یافت نشده است؛ بنابراین

هدف اصلی این پژوهش یافتن ویژگی‌های خاص پوشاک گیلانی و راجستانی در محدوده زمانی مذکور است. همچنین مطالعه تطبیقی پوشاک گیلانیان و راجستانیان از دیگر اهداف این پژوهش است.

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. مبانی نظری تحقیق به وسیله مطالعه اسناد کتابخانه‌ای و مسافرت به گیلان و هند به منظور مشاهده حضوری توسط محقق صورت گرفته است. ارائه جداول و تقسیم‌بندی بخش‌های پوشاک به جهت تجزیه و تحلیل آن‌ها مبنای روش اصلی این پژوهش قرار گرفته است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

تحقیقات فراوانی در زمینه مطالعات تطبیقی بین ایران و هند و همچنین مهاجران گیلانی به هند صورت گرفته است. اما تحقیقی که دقیقاً مرتبط با پوشاک ایران و هند یا تطبیق پوشاک گیلانیان و پوشاک هندیان باشد، یافت نشد. از میان کتب و مقالات متعدد می‌توان به نمونه‌های ذیل اشاره کرد:

- سمیعی گیلانی در مقاله‌ای با عنوان «گیلانیان مهاجر به دربار هند»، به چگونگی و دلایل مهاجرت گیلانیان به هند می‌پردازد و عوامل سیاسی، فرهنگی، مذهبی و هنری را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد (سمیعی گیلانی، ۱۳۹۲).

- نرگس جابری‌نسب در مقاله‌ای با عنوان «مهاجرت ایرانیان به هند»، به مهاجرت‌های ایرانیان در دوران مختلف تاریخی می‌پردازد و مهاجران را در سه گروه تقسیم‌بندی می‌کند (جابری‌نسب، ۱۳۸۸).

- فریده طالب‌پور در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی نقوش شال‌های ایران و کشمیر به بررسی نقوش گیاهی، گل‌ها و نقوش هندسی در شال‌های دو کشور می‌پردازد (طالب‌پور، ۱۳۹۴).

- سمیه نوری‌زاد در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تطبیقی نقوش رودزوی‌های پوشاک زنان هرمزگان و هند» از دوران هخامنشیان تا دوران قاجار و روابط سیاسی و تجاری ایرانیان با هند می‌پردازد. در این تحقیق چند نمونه از رودزوی‌های دو کشور مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد (نوری‌زاده، ۱۳۹۴).

۲- ادبیات تحقیق

۲-۱- نگاهی بر تحولات پوشاک در هند

هند مرکز مهم و بزرگی از نظر تنوع در پارچه و نساجی و رنگ و مواد لباس است. در هند، لباس زنان به‌طور گسترده‌ای متفاوت است و با فرهنگ، مذهب و آب‌وهوای محلی ارتباط دارد. از لحاظ تاریخی، «در هند مردان و زنان پوششی ساده به نام لانگوتا (*langotas*) می‌پوشیدند که از لایه‌های ساده برای پوشش بدن تشکیل شده است. این نوع لباس، هم در مصارف روزانه و هم در مراسم و جشن‌ها و اجرای رقص مورد استفاده قرار می‌گرفته است.» (Alkazi, 1983: 47). گرچه در فصل‌های سرد و هوای زمستانی و برفی، مردم از پوست و پارچه‌های کتان و پشمی برای محافظت از سرما، استفاده می‌کردند؛ اما به‌طور کلی در مناطق گرمسیر هندوستان، «پوشش زنان در طی قرن‌ها تشکیل شده از پارچه‌ای بوده است که دور کمر پیچیده شده و از میان به کمر وصل شده است. بالاتنه کاملاً لخت و بدون پوشش بوده است. فقط مستخدمان غیربومی، پارچه‌ای را به دور سینه‌های خود می‌بستند.» (تصویر ۱) (Biswas, 2017: 30-35). تا قرن یازدهم تغییر خاصی در لباس زنان هندی مشاهده نشد، تنها زیورآلاتی نظیر گردنبند، دستبند و پابندهای طلا و نقره و همچنین تزیینات روی کمر بند به لباس اضافه شد. پارچه‌ای از جنس معمولاً ابریشمی نیز بر سر یا شانه‌هایشان قرار گرفت (تصویر ۲). از قرن دوازدهم میلادی در برخی از مناطق هند، شاهد تغییراتی در لباس هندیان به دلیل حضور خارجی‌ها و سلاطین و درباریان کشورهای شرقی نظیر ایران و ترکیه می‌شویم، اما همچنان بیشتر مناطق به شیوه باستانی لباس می‌پوشیدند (تصویر ۳) (Hatt, 2000: 3). اوج این تغییرات از قرون چهاردهم تا هفدهم میلادی همزمان با حکومت سلاطین مغول و حکمرانی بزرگان ایرانی در دربار هند دیده

می‌شود. «سلاطین مسلمان نظیر اکبرشاه، قوانین جدیدی برای پوشش اعمال می‌کنند که باعث تغییرات مشهودی در لباس زنان هندی از جمله پوشاندن بدن به‌طور کامل به‌جز صورت و دست‌ها می‌شود (همان: ۳۵-۳۷).

(تصویر ۳- 3 Hatt, 2000)

(تصویر ۲- 2 Biswas, 2017)

(تصویر ۱- 1 Biswas, 2017)

۲-۱-۱- پوشاک سنتی زنان هند

لباس سنتی زنان در هند ساری است که معمولاً از پارچه رنگارنگ و از جنس ابریشم یا کتان تهیه می‌شود. «ساری تشکیل شده از پارچه‌ای به طول ۴ تا ۹ متر است که به شیوه‌ای خاص به دور بدن پیچیده می‌شود. زنان در زیر ساری پیراهن ساده با آستین یا بدون آستین به تن می‌کنند که از پشت بدون یقه و باز است. در نقاط مختلف هند سبک‌های مختلفی از ساری وجود دارد که عبارت‌اند از: سامبالپوری (sambalpuri sari)، کانچپورام (kanchipuram) در جنوب هند، پائتانی (paithani) در غرب و بنارسی (banarasi) در مناطق شمالی هند که شیوه بستن ساری در آن‌ها کمابیش با یکدیگر متفاوت است. نحوه بستن یکی از متداول‌ترین نوع ساری، به صورتی است که ساری دور کمر پیچیده می‌شود و بخش انتهایی آن به سمت شانه رفته و از پشت آویزان می‌شود. تزئینات روی ساری شامل برودری دوزی، آینه‌کاری و دوخت‌های تزئینی است که در مراسم و موقعیت‌های خاص کاربرد دارد.» (تصویر ۴) (Tarlo, 1996: 94). ساری در مناطق مختلف هند به نام‌های متفاوتی نامیده می‌شود. «در منطقه کرالا در جنوب هند، ساری سفید با تزئینات طلایی معروف به کوانیس (kavanis) است که در مراسم خاص پوشیده می‌شود. ساری سفید ساده که در مصارف روزانه کاربرد دارد، موندو (mundu) نامیده می‌شود. ساری معروف در مناطق تامیل نادو؛ پوداوی (pudavai) است و در منطقه کارناتاكا در جنوب هند به نام کویپاس (kupsas) نامیده می‌شود (Boulanger, 1997: 78). دختران قبل از بلوغ پاوادا (paawada) که دامنی بلند است، به همراه یک پیراهن کوتاه به نام چولی (choli) می‌پوشند. چولی بلوز یا پیراهنی معمولاً آستین کوتاه است. از انواع چولی می‌توان به گاگرا چولی یا لهینگا چولی که در مناطق راجستان و گجرات استفاده می‌شود، اشاره کرد (Biswas, 2017: 159). انواع لباس‌های دیگری که مورد استفاده قرار می‌گیرند به نام‌های کورتا (kurta)، دوپاتا (dupatta)، شروانی (sherwani)، چوریدار (Churidar) هستند (تصویر ۵) (Kalman, 2009: 32).

(تصویر ۴- 4 Biswas, 2017)

تصویر ۵- [www.Satyam-shivam-sundaram.org/ Indian clothes](http://www.Satyam-shivam-sundaram.org/Indian_clothes)

«مردمان پنجاب نیز ترکیبی از لهینگا و چولی می‌پوشند. لهینگا که دامن بلندی است، معمولاً با تزئینات و نواردوزی در پایین آن دوخته می‌شود.» (Alkazi, 1983: 109). جنس لهینگا برای استفاده روزانه از پارچه‌های پنبه‌ای است و در مراسم و جشن‌ها و عروسی‌ها به تزئینات آن با آینه‌کاری و دوخت‌های تزئینی افزوده می‌شود (Biswas, 2017: 135). شلوار نیز از پوشش‌های دیگری است که در بین دختران مرسوم است و به نام‌های سیندی سوتان (sindhi suthan)، دوگری پیجاما (dogri pajama) و کشمیری سوتان (Kashmiri suthan) در مناطق مختلف کاربرد دارد (Tarlo, 1996: 95).

۲-۱-۲- پوشاک زنان راجستان

راجستان - راجستان بزرگ‌ترین ایالت هندوستان است که به‌عنوان سرزمین پادشاهان شناخته شده و در گذشته راجپوتانا خوانده می‌شد. ایالت راجستان در شمال غربی هند واقع شده و در غرب آن پاکستان، در جنوب غربی آن گجرات، در جنوب شرقی آن مادیا پرادش، در شمال شرقی آن اوتار پرادش و هاریانا و در شمال آن پنجاب قرار دارد. مساحت راجستان ۳۴۲'۲۳۹ کیلومتر مربع و مرکز آن شهر جاییور است. راجستان از ۲۵۰۰ سال پیش از میلاد و پیش از آن مسکونی بوده‌است. قبایل بهیل و مینا را نخستین ساکنان این منطقه می‌دانند. آریائیان در حدود ۱۴۰۰ سال پیش از میلاد به راجستان آمدند و با پس‌راندن بومیان پیشین به سوی جنوب، برای همیشه در راجستان نشیمن گزیدند (indiavivid.org/Rajasthan-clothing-styles).

- پوشاک زنان راجستان از سه بخش عمده تشکیل می‌شود: چولی (choli) بلوز یا پیراهنی معمولاً آستین کوتاه و بدون یقه و پشت آن گاهی تا کمر باز است. گاگرا (Ghaghara) که دامن بلندی است و تزئینات و نواردوزی‌های رنگی و برودری دوزی در پایین آن دوخته می‌شود. اودانی (Odhani) روسری یا شال بلندی است که روی سر قرار می‌گیرد (تصویر ۶).

تصویر ۶- [www.Satyam-shivam-sundaram.org / Indian clothes](http://www.Satyam-shivam-sundaram.org/Indian_clothes)

۲-۲- نگاه‌های بر تحولات پوشاک در ایران

اطلاعات در مورد لباس‌های اولیه مردم این سرزمین، بیشتر از طریق مجسمه‌هایی است که در حفاری‌های مختلف پیدا شده و نوع لباس را مشخص کرده است. «قدیمی‌ترین مجسمه انسانی که در فلات ایران پیدا شده، مجسمه کوچکی از استخوان است که به جای دسته چاقو به کار می‌رفته و متعلق به ۴۲۰۰ سال قبل از میلاد است و در حفاری‌های کاشان پیدا شده است. لباس این مجسمه، منحصر به لنگی است که به کمر خود بسته و معلوم می‌دارد انسان از ۴۲۰۰ سال قبل از میلاد، دیگر از پوست حیوانات به طور طبیعی استفاده نمی‌کرده، بلکه از پشم، پارچه‌هایی بافته است و آن‌ها را لنگ‌وار و بدون تصرف و برش، بسیار ساده به دور کمر خود می‌پیچیده است» (مشیرپور، ۱۳۴۵: ۱۲-۱۳).

با توجه به تاریخ ایران باستان، مادها اولین قوم ایرانی بوده‌اند که می‌توان نوع و نحوه پوشش آن‌ها را از طریق کاوش‌های باستانی به دست آورد. «پیراهن مادی یک پوشش بلند است که تا زانو می‌رسد. پوشاک زنان آن دوره، از لحاظ شکل (با کمی تفاوت) با پوشاک مردان یکسان است و در زمانی دراز، پوشاک زنان با کندی به تدریج تنوع گرفته است (تصویر ۷). یکی از نقوش بانوان منتسب به پارسی‌ها، زنی را نشان می‌دهد که پیراهنی بلند با آستین کوتاه پوشیده است و پایین دامنش ریشه دارد.» (ضیاءپور، ۱۳۴۷: ۵۱). در دوره هخامنشی، نوع پوشاک زنان شباهت زیادی با دوره مادها دارد، اما در دوره اشکانی این نوع پوشش متفاوت می‌شود (تصویر ۸). «پوشاک بانوان در آن دوره، پیراهن بلند است که تا روی زمین می‌رسیده و نیز فراخ و آستین‌دار و یقه‌راست بوده است، پیراهنی دیگر داشته‌اند که روی اولی می‌پوشیدند. قد این یک، نسبت به اولی کوتاه و ضمناً یقه‌باز بوده است و روی این دو پیراهن، چادری بر سر می‌کردند.» (ضیاءپور، ۱۳۴۷: ۸۴-۸۱). «لباس زنان در دوره ساسانیان را عموماً پیراهن یک‌دست و بلند و پرچین تشکیل می‌داده که گاهی آن را با نواری در زیر سینه یا کمی پایین‌تر جمع می‌کردند و می‌بستند، گاهی نیز قسمت انتهای دامن را به وسیله پارچه‌ای اضافی و پرچین‌تر می‌دوختند. هر دو نوع پیراهن‌ها، آستین‌هایی بلند تا مچ دست‌ها و یقه‌ای گرد و ساده و نسبتاً بسته داشته‌اند.» (تصویر ۹) (چیت‌ساز، ۱۳۷۹: ۱۴).

تصویر ۹- آناهیتا،

تاریخ لباس در ایران باستان

تصویر ۸- مجسمه زن پارت

موزه بغداد

تصویر ۷- زن ماد نقش روی جعبه

موزه بریتانیا

۲-۲-۱- پوشاک زنان گیلان

«کهن‌ترین اسناد مربوط به پوشاک در استان گیلان از یافته‌های باستان‌شناسی در تپه مارلیک (چراغعلی تپه) رودبار به دست آمده است. در این اکتشاف طرحی از بانوی گیلانی وجود دارد که هنوز هم در لباس زنان گیلان خصوصاً در کوهپایه‌های شرق گیلان این نشانه‌ها را می‌توان یافت. این یافته‌ها، انواع تزئینات که روی دامن و پیراهن و پیشانی‌بند به کار می‌رفته را نشان داده است. طرح چهره یک بانوی گیلک که روی یک جام مفرغی به دست آمده است، نشان می‌دهد که زنان گیلان روسری

بزرگی بر سر می‌گذاشتند و با پیشانی‌بندی که از روی پیشانی عبور می‌کرد و در پشت سر گره می‌خورد، آن را روی سر نگاه می‌داشتند. این جام مفرغی به بیش از سه هزار سال پیش باز می‌گردد. (رهنمایی، ۱۳۹۳: ۶).

در لباس امروز زنان گیلان با وجود گذر چند هزارساله زمان، ردپای پوشش دیرین مشهود است. نوار روی سینه پیراهن در لباس دختران نواحی کوهستانی، چادر کمری با نقش‌های ماقبل تاریخ که روی دامن بلند و پرچین بسته می‌شود، سربندهایی که به اشکال مختلف روی سر و گردن و شانه زنان گیلان قرار می‌گیرد، همه یادآور پوشاک نسل‌های ایران باستان است (همان: ۷).

۲-۲-۲- تقسیم‌بندی لباس محلی زنان گیلان

لباس‌های محلی زنان گیلان را می‌توان به سه بخش شرق، غرب و مرکز تقسیم‌بندی کرد. لباس‌های زنان شرق گیلان به لباس «قاسم‌آبادی» (تصویر ۱۰)، لباس زنان غرب گیلان «تالشی» (تصویر ۱۱) و لباس مرکز گیلان با عنوان «رسوخی» معروف است. لباس رسوخی بیشتر در شهر ماسوله دیده می‌شود که یادگار زمان قاجار است و از شهرهایی مانند زنجان به گیلان رسوخ کرده است. پارچه‌هایی که در لباس زنان شرق و غرب گیلان به کار می‌رود، متفاوت است. در لباس زنان غرب گیلان متن پارچه‌های لباس دارای گل‌های رنگارنگ و درشت است، درحالی‌که در لباس زنان شرق گیلان زمینه پارچه ساده و یک‌رنگ است و تزئینات آن از نواردوزی‌هایی با رنگ‌های مختلف تشکیل شده است (همان: ۸). از شهرهای دیگر گیلان می‌توان به رودسر (تصویر ۱۲)، املش (تصویر ۱۳) و همچنین رودبار، رشت، بندر انزلی و صومع‌سرا اشاره کرد. هرچه به کوهپایه‌های گیلان نزدیک‌تر شویم، نوع پارچه برای دوخت لباس زنان ضخیم‌تر می‌شود، مثلاً آن‌هایی که در دیلمان زندگی می‌کنند، بیشتر از پارچه مخمل استفاده می‌کنند و آن‌هایی که در جلگه زندگی می‌کنند، لباس‌هایشان ابریشمی است؛ اما به‌طور کلی روسری و سربند (لچک)، پیراهن یا جمه، جلیقه، الجاقبا، کت، دامن، شلیته، شلوار و چادر کمر از بخش‌های اصلی لباس محلی زنان گیلان است (گیلان/ www.hamshahrionline.ir).

تصویر ۱۱- لباس محلی زنان تالش (رهنمایی، ۱۳۹۳)

تصویر ۱۰- لباس محلی زنان قاسم‌آباد (رهنمایی، ۱۳۹۳)

تصویر ۱۳- لباس محلی زنان املش (رهنمایی، ۱۳۹۳)

تصویر ۱۲- لباس محلی زنان رودسر (رهنمایی، ۱۳۹۳)

۲-۳-۲- اجزای لباس گیلانی

قاسم‌آباد - قاسم‌آباد یکی از روستاهای اصیل و تاریخی ایران، واقع در شرق گیلان و از توابع شهرستان رودسر است. قاسم‌آباد، از دو بخش قاسم‌آباد علیا و قاسم‌آباد سفلی تشکیل می‌شود، منطقه قاسم‌آباد در شهرستان رودسر و در شرق گیلان دارای ویژگی فرهنگی خاصی است. لباس قاسم‌آبادی، از قدیمی‌ترین و اصیل‌ترین لباس‌های ایران و مشرق‌زمین است. (www.Teeteel.ir/gilan).

لباس زنان قاسم‌آبادی شامل: کلاه، روسری، پیراهن، دامن، شلوار و جلیقه است. معمولاً کلاه دارای تزئینات و یراق است که زیر روسری سفید رنگی قرار می‌گیرد. پیراهن و دامن ساده و بیشتر مواقع به رنگ قرمز یا سیاه است. در پایین دامن چندین ردیف ربان‌ها و نوارهای رنگی دوخته می‌شود. شلوار نسبتاً باریک و در کمر و پایین پاچه شلوار کش‌دوزی می‌شود. جلیقه نیز دارای تزئینات و پولک دوزی شده است.

تالش - تالش دومین شهرستان پرجمعیت استان گیلان پس از رشت است که مرکز آن شهر هشتیر است. کشف آثار تمدن ۴۵۰۰ ساله در بیلاق (نوه دیی) تالش جلوه‌های بیشتری به این منطقه خوش‌آب‌وهوا داده است (www.Teeteel.ir/gilan).

لباس تالشی - اجزای لباس زنان تالشی تقریباً مانند لباس زنان قاسم‌آبادی است، با این تفاوت که پیراهن زنان تالشی بلند و تا زانو است و روی دامن قرار می‌گیرد. زنان تالشی کلاه بر سر نمی‌گذارند و جلیقه‌های مشکی و ساده‌تری نسبت به زنان قاسم‌آبادی می‌پوشند و همچنین پیراهن از پارچه‌های گلدار دوخته می‌شود (رهنمایی، ۱۳۹۳: ۹).

۳- بحث و تحلیل

در این بخش از مقاله با توجه به اینکه لباس قاسم‌آبادی در بین دیگر پوشاک گیلانی، دارای اصالت در فرم و رنگ و اجزای کامل و نشانه لباس زیبای گیلانی است و همچنین لباس زنان راجستان که دارای ویژگی‌های مشابه است؛ به عنوان نمونه مطالعاتی مورد بحث و تحلیل قرار می‌گیرند.

۳-۱- تقسیم‌بندی اجزای لباس

با توجه به اینکه اجزای اصلی لباس زنان قاسم‌آبادی و زنان راجستانی در بخش‌های پوشش سر، پیراهن و دامن، دارای نقاط مشترک و قابل توجهی هستند، این سه بخش از لباس مورد مقایسه قرار می‌گیرند. گرچه در هر دو منطقه زنان در خیلی مواقع شلوار می‌پوشند، از آنجایی که منابع کافی برای مشاهده شلوار به دلیل قرارگرفتن در زیر دامن یافت نشد، امکان ارزیابی دقیق وجود ندارد. همچنین جلیقه و کفش و پاپوش در زنان راجستانی کاربرد چندانی ندارد و از این رو مورد مقایسه قرار نمی‌گیرند.

۳-۱-۱- پوشش سر

پوشش سر زنان گیلان در مقایسه با زنان راجستان، شامل کلاه کوچکی است که در زیر روسری بلند و سفید بر سر گذاشته می‌شود. این کلاه با انواع پولک و دوخت‌ها تزئین می‌شود (تصویر ۱۴). در صورتی که زنان راجستان در زیر روسری بلند خود کلاهی بر سر نمی‌گذارند (تصویر ۱۵). به احتمال زیاد یکی از عوامل برسرنگذاشتن کلاه در این منطقه، شرایط آب‌وهوایی گرم و شرجی‌تر نسبت به گیلان است؛ البته در مناطقی مانند تالش، زنان کلاه بر سر نمی‌گذارند.

تصویر ۱۵- پوشش سر زن راجستانی

تصویر ۱۴- پوشش سر زن گیلانی

۳-۱-۲- پیراهن

در گیلان، زنان پیراهنی کوتاه و آستین‌بلند بر تن می‌کنند. با توجه به شواهد تاریخی این پیراهن در طی قرن‌های متمادی تغییر چندانی نکرده است. بخش‌های پیش سینه و مچ دست‌ها معمولاً با پراک‌های رنگی و طلایی تزئین می‌شوند (تصویر ۱۶). در راجستان زنان پیراهن یا بلوزی کوتاه تا کمر یا بالاتر از آن با آستین‌های کوتاه معمولاً تا آرنج یا کوتاه‌تر به تن می‌کنند، این پیراهن بدون یقه بوده و از پشت گاهی تا کمر لخت است (تصویر ۱۷) می‌توان گفت شرایط آب‌وهوایی و همچنین مذهب باعث تغییراتی در بلندی پیراهن و آستین آن در گیلان شده است.

تصویر ۱۷- پیراهن زن راجستانی

www.Satyam-shivam-sundaram.org

تصویر ۱۶- پیراهن زن قاسم‌آبادی

Teeteel.ir/costume-history-ghasemabad

۳-۱-۳- دامن

همانطور که در تصاویر به‌دست‌آمده از لباس در گیلان مشهود است، زنان دامنی بلند و پرچین به تن می‌کرده‌اند که همچنان به همان شکل مورد استفاده قرار می‌گیرد. در پایین دامن به‌طور منظم و زیبایی نوارها و روبان‌های رنگی دوخته می‌شود (تصویر ۱۸). زنان راجستان نیز دامنی همانند زنان گیلانی به تن می‌کنند. قد دامن تا قوزک پا بلندی دارد. تزئینات روی دامن نیز مانند دامنی است که زنان گیلانی در مناطق قاسم‌آباد، املش و رودسر استفاده می‌کنند (تصویر ۱۹).

تصویر ۱۹- دامن زن راجستانی

www.Satyam-shivam-sundaram.org

تصویر ۱۸- دامن زن قاسم‌آبادی

Teeteel.ir/costume-history-ghasemabad

۴- نتیجه‌گیری

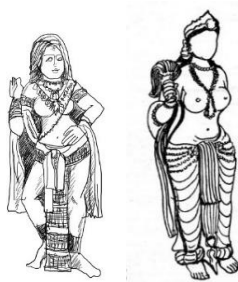
وجه تشابهات زیادی در پوشاک زنان ایران و هند وجود دارد. تنوع در پوشاک زنان ایران و هند در مناطق مختلف باعث شد تنها به یک منطقه در هر کشور که از نظر پوشاک دارای قدمت زمانی طولانی و ویژگی‌های نزدیکی با پوشاک زنان باستانی دارند، پرداخته شود. در این پژوهش، تلاش شد با بررسی پوشاک زنان شمال ایران در منطقه گیلان و زنان شمال هند در منطقه راجستان، وجه تشابهات و تمایزات پوشاک آنان مورد مقایسه قرار گیرد. از آنجایی که این تحقیق نیازمند پیشینه پوشش

در هر دو منطقه بود، ابتدا پوشاک باستانی زنان در دو منطقه مذکور بررسی شد. با نگرش به پیشینه تاریخی پوشاک در دو کشور، شواهد گواه این امر است که در ایران باستان پوشش زنان همواره بلند، با دامن‌های فراخ و چین‌دار و سربند و شال بوده است. در حالی که پوشاک زنان راجستانی در دوران باستانی و پیش از ورود ایرانیان به سرزمین هند، تفاوت‌های زیادی با پوشاک زنان هندی پس از مهاجرت ایرانیان به آن دیار داشته است، به طوری که زنان هندی در دوران باستانی در بالاتنه هیچ پوششی نداشته‌اند و در پایین‌تنه فقط لُنگ می‌پوشیدند. این نوع پوشش تا حدود قرن ۱۴ میلادی به همان صورت باقی مانده است و پس از ورود ایرانیان و مخصوصاً گیلانیان مهاجر به هند و سکنی‌گزیدن در مناطق مختلف از جمله راجستان، در حدود قرن‌های ۱۵ تا ۱۷ میلادی سبک پوشش آنان تغییر کرده است. بی‌شک حضور شاهان مسلمان مانند اکبرشاه، باعث شد تا نوع پوشش از حالت برهنه به پوشاکی پوشیده و اسلامی مبدل شود، اما حضور ایرانیان در دربار و اتخاذ پست‌های مهم درباری و حکومتی در طی قرون ۱۵ تا ۱۷ میلادی، عامل بسیار مهمی است که مانند همه تأثیرات فرهنگی و هنری و سیاسی، موجب گسترش نوع پوشش ایرانیان در بین هندیان شده است (جدول ۱).

با مقایسه بخش‌های مهم پوشاک زنان راجستانی و گیلانی در قرون ذکر شده، این پوشاک که شامل سربند، پیراهن و دامن بوده است، نشانگر آن است که نوع پوشاک، حتی تزئینات لباس و دامن بسیار شبیه به هم هستند، به طوری که نواردوزی‌های پایین دامن زنان گیلانی که از ویژگی‌های دامن زنان در این منطقه است، در دامن زنان راجستانی نیز یافت می‌شود. آنچه وجه تمایز این البسه به حساب می‌آید، یکی کلاه زنان گیلانی در مناطقی مانند قاسم‌آباد، رودسر، املش و چند شهر و روستای دیگر گیلان است که در بین زنان راجستانی یافت نمی‌شود، البته زنان گیلانی در منطقه تالش کلاه بر سر نمی‌گذارند و از این جهت شباهت بیشتری با زنان راجستانی دارند. دیگر تمایز در پیراهن زنان گیلانی است که دارای آستین‌های بلندتر تا مچ دست و یقه پوشیده‌تر نسبت به پیراهن زنان راجستانی است. در خصوص بخش‌های دیگر لباس مانند کفش و شلوار که مورد بررسی قرار نگرفتند، می‌توان به این نکته اشاره کرد که زنان راجستانی عمدتاً کفش به پا نمی‌کرده‌اند و شلوار نیز در مستندات تاریخی قابل مشاهده نبوده است؛ بنابراین در این تحقیق به آن‌ها پرداخته نشده است.

امید است در پژوهش‌های آتی، بخش‌های دیگر پوشاک زنان و همچنین پوشاک مردان در قرون مختلف مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند.

جدول ۱- مقایسه پوشاک زنان هند و ایران (مأخذ: نگارنده)

دوران تاریخی	زنان ایران	زنان هند
باستان، پیش از قرن ۱۴ میلادی	 <p>پیراهن بلند و چین‌دار، استفاده از سربند و روسری</p>	 <p>بالاتنه لخت، سربند بلند، پایین‌تنه لُنگ،</p>

<p>بعد از قرن ۱۴ و ۱۵ میلادی</p>	 <p>پیراهن، دامن چین‌دار، شال بلند و کلاه روی سر</p>	 <p>پیراهن کوتاه، دامن چین‌دار، شال بلند روی سر</p>
----------------------------------	---	--

۵- منابع

- جابری‌نسب، نرگس. (۱۳۸۸). مهاجرت ایرانیان به هند، مطالعات شبه‌قاره، (۱)۱.
- جعفرپور بیجاریه، جلال؛ طهماسبی، ساسان. (۱۳۹۶). معرفی و شناسایی مهاجران گیلانی هند، با تکیه بر دکن، مطالعات شبه‌قاره، ۹ (۳۱).
- چیت‌ساز، محمدرضا. (۱۳۷۹). تاریخ پوشاک ایرانیان، از ابتدای اسلام تا حمله مغول، تهران، انتشارات سمت.
- رهنمایی، سهیلا. (۱۳۹۳). لباس محلی نمادی از فرهنگ و هویت ملی (مطالعه موردی، استان گیلان)، همایش گردشگری، درآمد و فرصت.
- سمیعی گیلانی، احمد. (۱۳۹۲). گیلانیان مهاجر به دربار هند، ویژه‌نامه فرهنگستان (شبه قاره)، (۱)۱.
- ضیاءپور، جلیل. (۱۳۴۷). پوشاک زنان ایران از کهن‌ترین زمان تا آغاز شاهنشاهی پهلوی، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و هنر.
- طالب‌پور، فریده؛ تقدس‌نژاد، زهرا. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی نقوش شال‌های ایران و کشمیر، مطالعات شبه‌قاره، ۷ (۲۲).
- مشیرپور، میرمحمد. (۱۳۴۵). تاریخ تحول لباس در ایران از آغاز تا اسلام، مشهد: انتشارات زوار و پسران.
- نوری‌زاده، سمیه؛ طالب‌پور، فریده. (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی نقوش رودزوی‌های پوشاک زنان هرمزگان و هند، ۷ (۲۴).
- Alkazi, Roshan. (1983). **Ancient Indian costume**, Art Heritage.
- Biswas, Ashok. (2017). **Indian Costumes**, Division ministry broadcasting.
- Boulanger, Chantal. (1997). **Saris: An Illustrated Guide to the Indian Art of Draping**, Shakti Press International, New York.
- Hatt, Christine. (2000). **Clothes of the Ancient World**, Peter Bedrick Books, Washington Village.
- Kalman, Bobbie. (2009). **India: The Culture**. Crabtree Publishing Company.
- Tarlo, Emma. (1996). **Clothing Matters: Dress and Identity in India**. Hurst.
- www.indiavivid.org/Rajasthan-clothing-styles
- www.Satyam-shivam-sundaram.org/Indian clothes
- www.Teeteel.ir/costume-history-ghasemabad